

lakttagelser om polisens förvaringslokaler

Inledning

I polisens förvaringslokaler hålls dagligen ett stort antal personer som har gripits antingen med stöd av tvångsmedelslagen eller polislagen. Enligt polisens informationssystem var år 2008 antalet gripna med stöd av tvångsmedelslagen 41 466 och antalet gripna med stöd av polislagen 95 163.

I tvångsmedelslagen föreskrivs när en person kan gripas, anhållas eller häktas på grund av misstanke om brott. Polislagen innehåller bestämmelser om förutsättningarna för att gripa en person i avsikt att skydda denne, skydda områden som omfattas av hemfrid eller offentlig frid samt i avsikt att avvärja brott och störningar. Frihetsberövade personer förvaras i allmänhet i polisens förvaringslokaler. Brottsmisstänkta hålls i polisens förvar åtminstone i början av frihetsberövandet och de som gripits med stöd av polislagen hålls i praktiken uteslutande i polisens förvaringslokaler. Också exempelvis personer som berövats sin frihet med stöd av utlänningslagen kan i något skede hållas i polisens förvaringslokaler.

Alla har rätt till liv och till personlig frihet, integritet och trygghet. Den personliga integriteten får inte kränkas och ingen får berövas sin frihet godtyckligt eller utan laglig grund.

Justitieombudsmannen övervakar att de grundläggande och mänskliga rättigheterna tillgodoses. Justitieombudsmannen ska i synnerhet inspektera fängelser och andra slutna inrättningar för att övervaka hur de intagna behandlas.

Eftersom det ingår i justitieombudsmannens uppgifter att övervaka att de grundläggande mänskliga rättigheterna tillgodoses och i synnerhet att övervaka behandlingen i slutna inrättningar är behandlingen av personer i polisens förvar ett viktigt inspektionsobjekt.

I det följande går jag igenom vissa för laglighetskontrollen relevanta omständigheter som har framkommit i samband med övervakningen och inspektionerna av polisens förvaringslokaler.

Berusning och hälsotillstånd samt övervakningsintensitet

Finkan eller sjukhuset

Enligt polislagen har en polisman rätt att gripa en person för att skydda denne för allvarlig fara som utgör överhängande risk för personens liv, fysiska integritet, säkerhet eller hälsa om denne är oförmögen att ta vara på sig själv och faran inte annars kan avvärras eller personen omhändertas på annat sätt. Enligt lagen om behandling av berusade ska en berusad person som är oförmögen att ta vara på sig själv men som inte genom sitt beteende äventyrar andras säkerhet av polisen föras till en tillnyktringsstation för berusade eller till någon annan vårdplats, om den berusade inte kan tas om hand på annat sätt. En berusad som betar sig våldsamt eller som är känd för att vara våldsam samt en berusad som av någon annan orsak inte kan föras till en tillnyktringsstation eller en vårdplats ska tas in i polisens förvaringslokal. Om den berusades hälsotillstånd ger anledning därtill ska denne utan dröjsmål föras till sjukhus eller underkastas annan åtgärd som påkallas av hälsotillståndet.

Huvudregeln har enligt lag sedan 1973 varit att en person som gripits på grund av berusning ska föras till en tillnyktringsstation som upprätthålls av en social- eller hälsovårdsmyndighet. Den berusade ska hållas i polisens förvaringslokal endast om han eller hon på grund av våldsamt eller hotfullt beteende inte kan förpassas till en tillnyktringsstation.

Lagens syfte förverkligas inte i praktiken. Det finns så få tillnyktringsstationer att alternativen vanligen är polisens förvaringslokal eller ett sjukhus eller något motsvarande ställe. På många orter har polisen i praktiken inte andra möjligheter än att transportera en berusad person som inte kan ta vara på sig själv till polisens förvaringslokal, förutsatt att den berusade inte är i ett sådant skick att han eller hon borde föras till ett sjukhus eller till någon annan enhet inom hälsovården. Det blir i allmänhet polisens uppgift att bedöma om den berusades hälsotillstånd kräver sjukhusvård eller åtminstone att tillkalla någon anställd inom sjuk- och hälsovården som kan bedöma om det eventuellt är nödvändigt av att förpassa den berusade till sjukhus.

Vilka förutsättningar har då en polisman som saknar yrkeskompetens inom hälso- och sjukvården att bedöma en berusad persons hälsotillstånd? Utifrån praktiska erfarenheter förefaller tröskeln att vända sig till en person med yrkeskompetens inom hälso- och sjukvården inte vara särskilt hög vid misstanke om att en berusad också har fått en sjukdomsattack eller något annat problem som påverkar hälsotillståndet. Detta är helt i sin ordning. Eftersom det ytterst är fråga om den gripnes liv och hälsa är det skäl att agera "för säkerhets skull" och

att vid minsta osäkerhet kontakta någon med yrkeskompetens inom hälso- och sjukvården. Problematiska är däremot sådana fall som en person utan yrkeskompetens inte har förutsättningar att bilda sig en uppfattning om.

”Enligt min uppfattning kan dödsfall på tillnyktringsstationer undvikas om de polismän som beslutar om gripanden och i synnerhet om tagande i förvar utbildas så att de bättre kan skilja berusningssymptom från sjukdomsanfall. Enligt min uppfattning bör denna fråga ägnas större uppmärksamhet vid polisutbildningen. Speciellt i de större städerna där antalet berusade som tas i förvar är stort borde fortbildning ordnas för de polismän som beslutar om tagande i förvar. De borde genom utbildning läras att ge akt på symptom eller tecken som ger anledning att misstänka att det är fråga om en sjukdom och inte om berusning.” (Riksdagens justitieombudsmans berättelse över sin verksamhet 1986).

Ett klagomål som gällde förutsättningarna för gripande (2641/00) beskrev en situation där polisen gripit en person som led av diabetes och hade fått en sockerchock. Polismännen trodde att personen var berusad. Utredningen i ärendet visade hur svårt det är för en person som inte fått utbildning i hälso- och sjukvård att i vissa fall kunna se skillnaden mellan en sjukdomsattack och berusning. I avgörandet konstaterades bl.a.

”Enligt utredning kom larmet från en mansperson som uppenbarligen var busschauffören och som trodde att Ni var berusad. Busschauffören berättade även för den polispatrull som kom till platsen att Ni var kraftigt berusad, att Ni inte klarade av att gå av bussen och att Ni hade åkt med under hela ruffen. Polispatrullen (...) uppgav att man hade försökt samtala med Er men kunde inte förstå vad Ni sade och att Ni hade dessutom hade givit ett allmänt intryck av att vara kraftigt berusad. Patrullen försökte få Er att göra ett utandningstest för att säkerställa berusningen men misslyckades eftersom Ni pressade samman Era läppar hårt. Äldre konstapel (...) uppgav dessutom att Ni hela tiden höll Era ögon öppna. Patrullen förde Er till polisens förvaringslokaler för att bättre kunna bedöma Er berusningsgrad.

Väktaren (...), som vid denna tidpunkt arbetade i förvaringslokalen för berusade uppgav att Ert uppträdande starkt påminde om någon som blivit berusad antingen av läkemedel eller av något annat rusmedel. Enligt (...) kunde man inte enbart genom iakttagelser få klarhet i Er faktiska situation. Enligt (...) ger en persons klädsel eller yttre habitus inte alltid svar på frågan om vederbörande är missbrukare av läkemedel eller droger.

Busschaufförens, polismännens och väktarens första intryck var att det handlade om ett berusningstillstånd. Enligt polisinskrifningens yttrande var polismännen erfarna och av väktarens yttrande framgår att han i sitt arbete årligen kommer i kontakt med många människor som lider av diabetes.

Av utredningen och yttrandena framgår att den omständigheten att någon inte luktar alkohol inte nödvändigtvis betyder att det inte kan vara fråga om ett berusningstillstånd, eftersom även andra rusmedel än alkohol, exempelvis läkemedel, numera missbrukas allmänt.

Enligt ett yttrande från polisskolans förstahjälpslärare, specialsjuksköterskan (...) är det inte under några förhållanden lätt att utreda orsaken till sänkt medvetandegrad, särskilt inte utan tekniska hjälpmedel. I yttrandet från inrikesministeriets polisavdelning sägs det att det är svårt för en lekman att bedöma när det rör sig om diabetes. Enligt yttrandet kan det vara lika svårt att konstatera låg blodsockerhalt som hög blodsockerhalt.

I er utredning från sjuktransporten, som Ni fogat till Ert klagomål, har det antecknats "lågt socker". Enligt information på Finlands diabetesförbunds webbplats (28.11.2002) är matthet, svettning, darrningar, blekhet och ett avvikande beteende, så som retlighet, oro, sluddrande tal, försämrad syn och dubbelt seende samt osäkert rörelsemönster, allmänna fenomen vid låg blodsockerhalt. På webbplatsen konstateras också att symtomen är individuella.

Enligt utredningen kunde äldre konstaplarna (...) inte i bussen fastställa att Er situation var orsakad av diabetes. Utifrån yttrandena och informationen på Finlands diabetesförbunds webbplats förefaller det som det vore svårt att identifiera symptom på sänkt blodsockerhalt. Trots att polisens grundläggande utbildning innehåller undervisning i bl.a. förmågan att känna igen sjukdomar som påminner om berusning, vilket närmare framgår av polisskolans yttrande, kan man ändå inte av polismän kräva sådan medicinskt sakkunskap att (...) skulle kunna anses ha förfarit felaktigt då de inte omedelbart insåg att det var fråga om en sjukdomsattack."

Även om man inte kunde konstatera felaktigheter i polismännens förfarande visar fallet hur svårt det är för den som inte är tillräckligt insatt i hälso- och sjukvård att upptäcka eventuell diabetes och göra skillnad mellan sockerchock och berusning.

Berusade personer har inte alltid förpassats till vård, även om polisen har försökt ordna det så att gripna personer ska få vård vid en hälsovårdsenhet. Inom laglighetsövervakningen har det uppdagats fall där en berusad person som gripits med stöd av polislagen har "bollats" från det ena stället till det andra. Polisen har ansett att personen i fråga varit i sådant skick att denne inte kan hållas i förvar hos polisen, medan hälsovårdscentralen har kommit fram till att det saknas förutsättningar att ta in personer för vård vid en hälsovårdsenhet.

I ett ärende som gällde dödsfall i polisens förvaringslokal (1147/04) var det fråga om att polisen hade kontaktat en hälsovårdscentral efter att den fått veta att en person som gripits på grund av berusning och aggressivt beteende också hade tagit sömnmedel. Eftersom

polismannen själv saknade utbildning och erfarenhetsbaserad kunskap om kombinationen läkemedel och alkohol, ville han att en yrkesutbildad person inom hälsovården skulle göra en bedömning av hur allvarig den gripnes situation var. Polisen skulle ha varit beredd att transportera den berusade och vid det laget redan nerlugnade personen till hälsovårdscentralen, men under ett telefonsamtal mellan hälsocentralläkaren och polismannen kom man fram till att den berusade skulle hållas kvar i polisens förvaringslokal under polisens övervakning. Läkaren gav polisen anvisningar för övervakningen. I sitt avgörande ansåg justitieombudsmannen att läkarens anvisningar inte var tillräckligt detaljerade, vilket bidrog till att övervakningen av den berusade på polisstationen inte skedde på det sätt som situation hade krävt. Justitieombudsmannen fann det oroväckande att polismän och väktare ges uppdrag som de saknar utbildning och kompetens för. När en gripen person har intagit både medicin och alkohol måste dennes tillstånd följas noggrant. Enligt justitieombudsmannen faller denna uppgift på den yrkesutbildade hälsovårdspersonalens ansvar.

I ett annat ärende som också gällde dödsfall i polisens förvaringslokal (2573/04) var det fråga om att en kraftigt berusad person i polisens förvaringslokal hade fallit och slagit bakhuvudet. Polisen transporterade personen till en hälsovårdscentral för att undersökas av en läkare. Läkaren konstaterade efter undersökningen att personen hade hjärnskakning. Enligt sin egen utredning gav läkaren inte några anvisningar till polisen om hur den skadade personens hälsotillstånd skulle följas och läkaren träffade inte heller poliserna personligen när de hämtade den skadade från hälsovårdscentralen. Hälsocentralläkaren hänvisade till lokal vårdpraxis. Enligt polisens utredning lyckades polismännen inte komma till tals med läkaren på hälsovårdscentralen eftersom sjukvårdaren ansåg att det inte fanns något sådant behov. Rättsskyddscentralen för hälsovården anförde i sitt yttrande till centralkriminalpolisen bl.a. att hälsocentralläkaren borde ha ordnat med uppföljning på hälsovårdscentralen. Om den berusade bedömdes vara aggressiv borde polisen ha fått sina anvisningar direkt av läkaren när den skadade från hälsocentralen fördes tillbaka till polisrättnings förvaringslokaler. Enligt utredning i ärendet ansåg justitieombudsmannen att hälsovårdscentralen borde ha gett sin personal bättre instruktioner om hur den ska förfara i situationer där en berusad person som polisen har tagit i förvar hämtas för undersökning. Utifrån utredningen ansåg justitieombudsmannen det möjligt att den skadade personen inte tagits in för uppföljning vid hälsovårdscentralen för att han var berusad och att han därmed hade särbehandlats i förhållande till övriga patienter. Enskilda vårdbeslut bör emellertid grunda sig på det medicinskt motiverade vårdbehov som patientens hälsotillstånd kräver och en berusad patient får inte särbehandlas i förhållande till övriga patienter.

Det förefaller över huvud taget som om en berusad person som samtidigt är sjuk i vissa fall behandlas alltför stereotyp och att förfarandet huvudsakligen styrs av att man konstaterat

att personen är berusad. När det gäller polisens förfarande har uppenbarligen inrikesministeriets anvisning om behandling av berusade, som var i kraft fram till 30.9.2008, varit en bidragande orsak till att så är fallet. I anvisningen konstaterades det att bl.a. diabetes, epilepsi och vissa typer av hjärnsjukdomar påminner om berusning och att man för att utesluta att det rör sig om en sådan sjukdom ska konstatera om personen i fråga luktar alkohol eller någon annan drog.

Anvisningen har ändrats på initiativ av justitieombudsmannen. Frågan aktualiserades i ett klagomålsärende som gällde en nödcentral och polisens förfarande (529/06). Det var fråga om huruvida nödcentralen borde ha larmat sjuktransport eller polis och om en berusad person borde ha transporterats till förvaringslokalen för berusade eller till sjukhus. Justitieombudsmannen ansåg att anvisningen behöver preciseras eftersom den som lider av en sjukdom som påminner om berusning kan vara berusad, den som luktar alkohol kan vara sjuk och en berusad dessutom kan lida av en allvarlig sjukdom som utgör ett hot mot hälsan. I november 2008 trädde den nya anvisningen "Behandlingen av personer i förvar hos polisen" i kraft och i den konstateras följande: "Vid gripandet måste polisen på grundval av ifrågavarande persons beteende samt övriga iakttagelser av honom föra en bedömning av om han är berusad, omtöcknad på grund av bland användning av läkemedel och alkohol eller om hans avvikande beteende kan bero på en sjukdom som påminnes om berusning". Trots att anvisningen innehåller ungefär fem sidor om hur sjukdomar och skador ska konstateras har polisen ingen lätt uppgift. Gällande lag ger polisen rätt att låta utföra utandningsprov på en frihetsberövad, vilket gör det möjligt att fastställa om denne använt alkohol, men någon hjälp med att fastställa en eventuell sjukdomsattack ger provet inte.

Övervakning av frihetsberövades hälsotillstånd

"Avdelningschef vid statspolisen erhållit anmärkning, emedan anhållen, som varit i behov av sjukhusvård, icke ofördröjligen förpassats till sjukhus. - - Major S anförde att han den 13 juli 1945 anhållits såsom misstänkt för delaktighet i vapensmusslet. Medan majoren var anhållen i polisfängelset i Åbo stad, hade han, som led av svårtartad sockersjuka, ej erhållit den vård eller diet hans sjukdom fordrade, ej heller tillfälle till motion. Ehuru hans sjukdom på grund härav försämrats, hade han ej, trots att han den 6 därpåföljande augusti anhållit därom, fått besöka läkare, förrän den 10 i samma månad. Därvid hade konstaterats, att han var i behov av sjukhusvård, men tjänstförrättande avdelningschefen för statspolisens avdelning i Åbo, under vars uppsikt S såsom anhållen stod, hade ej förflyttat honom till sjukhus, utan till länsfängelset, varifrån han först den 16 i samma månad överförts till centralsjukhuset i Åbo. Dessutom voro förhållandena i polisfängelset i Åbo stad på grund av orenlighet och ohyra icke lämpade för förvaring ens av friska personer..." (Riksdagens justitieombudsmans berättelse över sin verksamhet 1946)

Enligt gällande lag har en frihetsberövad rätt till hälso- och sjukvård som motsvarar den frihetsberövades medicinska behov. Enligt lagen ska de frihetsberövade och förvaringslokaler-
na övervakas så som syftet med de frihetsberövande åtgärderna, ordningen i förvaringsloka-
len, förvaringssäkerheten, förhindrandet av rymning eller olovligt avvikande från förvarings-
lokalen, de frihetsberövades och andras säkerhet samt förhindrandet av brott kräver. När det
gäller berusade finns det dessutom en tilläggsbestämmelse som förpliktar till observation av
den berusade under den tid förvaret pågår. Den berusade ska också i mån av möjlighet ges
den vård och övriga behandling som berusningsgraden och hälsotillståndet kräver.

Den grundlagsfästa skyldigheten för det allmänna att säkerställa att var och en får tillräckli-
ga hälso- och sjukvårdstjänster gäller givetvis också personer som hålls i polisens förvar.
Oberoende av skälet till frihetsberövandet är det polisens personal som ansvarar för den fri-
hetsberövades säkerhet. Särskilt berusade har ofta nedsatt förmåga att ta vara på sig själva
eller att vid behov tillkalla hjälp. Här understryks myndigheternas plikt att reagera och handla
på eget initiativ.

Med de frihetsberövades liv och hälsa som utgångspunkt inställer sig frågan om polisens
personal i tillräcklig utsträckning har beredskap och möjligheter att övervaka frihetsberövade
på ett sådant sätt att deras säkerhet inte äventyras på grund av eventuell sjukdom eller sjuk-
domsattack.

I det ovan nämnda fallet (1147/04) ansåg Rättsskyddscentralen för hälsovården att över-
vakningen av berusade personer i polisens förvaringslokaler i praktiken ofta är lika bra som
i en hälsovårdsenhet, men att förvaringslokalernas personal måste få tillräckligt detaljerade
anvisningar om hur övervakningen ska ske. Denna tämligen överraskande slutsats kan hålla
streck i vissa fall, men på ett allmänt plan kan det vara på sin plats att framföra en avvikande
åsikt. Också i detta fall ansåg justitieombudsmannen att övervakningen av den person som
dog i förvaringslokalen, med beaktande av dennes berusningstillstånd, borde ha skett vid en
hälsocentral och inte i polisens förvaringslokal.

Adekvat utbildning är nödvändig för undvikande sådana felbedömningar av frihetsberövades
hälsotillstånd som i värsta fall leder till döden.

Det är mycket viktigt att polismännen och de väktare som arbetar i förvaringslokalerna kan
bedöma risksituationer, se skillnaden mellan ett berusningstillstånd och en sjukdomsattack
och vid behov kalla på ambulans eller på annat sätt förpassa personen i fråga till undersök-
ning av medicinsk personal.

Det är alltså långt fråga om utbildning men också om resurser. Det är exempelvis av betydelse vilken utrustning för teknisk observation det finns i en förvaringslokal. Trots det ovan nämnda yttrandet från Rättsskyddscentralen för hälsovården ser jag mig föranlåten att göra den bedömningen att hälsovårdscentralerna i allmänhet har bättre förutsättningar än personalen i polisens förvaringslokaler att följa en persons hälsotillstånd, eftersom de har tillgång till både utrustning och kompetent personal.

Den europeiska kommittén för förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (CPT) anförde i sin rapport från sitt besök 2008 att ingen i polisens personal i någon av de inspekterade inrättningarna hade fått specialutbildning i vård av berusade eller i att identifiera sjukdomssymptom som man felaktigt tro vara orsakade av berusning eller som kan förvärra ett berusningstillstånd.

CPT rekommenderade åtgärder för att vid behov ändra lagen om behandlingen av personer i förvar hos polisen på ett sätt som garanterar att anhållna och av polisen gripna personer har en faktisk möjlighet att, om de så vill, bli undersökta av en av polisen tillkallad läkare och dessutom av en läkare som de själv har valt, så att den sistnämnda läkarundersökningen kan göras på den frihetsberövades egen bekostnad. När det gällde häktade konstaterade CPT med oro att man inte, trots rekommendationer, gjorde någon systematisk hälsoundersökning av nyanlända häktade i de polishäkten som CPT inspekterade. CPT rekommenderade därför åtgärder för att säkerställa att en läkare eller sjukvårdare som rapporterar till en behörig läkare utför medicinsk undersökning av häktade inom 24 timmar efter att de anlänt till anstalten.

Övervakningens intensitet

Övervakningens intensitet beskrivs i bestämmelserna med uttryck som lämnar mycket rum för tolkning: "så som ... kräver " och "i mån av möjlighet". I sitt utlåtande (3051/05) om den regeringsproposition som låg till grund för den gällande lagen konstaterade biträdande justitieombudsmannen att varken den föreslagna lagen eller motiveringarna till den bringade någon klarhet i frågan om vad som skulle anses vara tillräcklig övervakning. Biträdande justitieombudsmannen konstaterade att särskilt när det gäller berusade och andra personer som inte är kapabla att ta hand om sig själva vore det önskvärt att lagstiftaren tog ställning till vilken nivå övervakningen bör hålla – med beaktande av grundlagens förpliktelser när det gäller tryggnad av liv och personlig säkerhet. Biträdande justitieombudsmannen påpekade dessutom att den tolkbara regleringen av övervakningens nivå och intensitet inte heller är förenlig med övervakningspersonalens rättssäkerhet. Beklagligtvis togs i lagen inte in några närmare bestämmelser som skulle ha förpliktat övervakningspersonalen att med bestämda, tillräckligt korta intervaller kontrollera den frihetsberövades tillstånd.

”I Muonio länsmansdistriktet bevakades cellerna inte dygnet om, utan de anhållna var där halva dygnet ensamma. Bevakning dygnet om hade anordnas blott vid tiden för festligheter” (Riksdagens justitieombudsmans berättelse över sin verksamhet 1985).

Numera är det inte längre acceptabelt att förvaringslokalerna lämnas utan personlig övervakning av en eller flera väktare. Detta framgick nyligen av grundlagsutskottets utlåtande (GrUU 21/2006 rd). I regeringens proposition med förslag till lag om behandling av personer i förvar hos polisen föreslogs så kallad distansövervakning. Men grundlagsutskottet konstaterade:

”Utskottet ser stora problem för den frihetsberövades personliga säkerhet om han eller hon låses in i en lokal som övervakas endast med teknisk utrustning. Förändringar i den frihetsberövades hälsotillstånd och funktionsförmåga, eventuella olyckor i förvaringslokalen eller dess närhet samt andra farosituationer liksom även osäkerhetsfaktorer när det gäller den tekniska utrustningens funktionsduglighet kan i extrema situationer rentav äventyra den inlåstes rätt till liv. Det är inte alltid möjligt att garantera den inlåstes personliga säkerhet om säkerheten hänger på att myndigheter som befinner sig långt från förvaringslokalen ska larmas till platsen”

Eftersom säkerhetsriskerna är så betydande anser utskottet att en frihetsberövad person inte ska kunna låsas in i en förvaringslokal som endast övervakas på teknisk väg på det sätt som föreslås i propositionen. För att lagen ska kunna stiftas i normal lagstiftningsordning bör bestämmelserna om distansövervakning strykas i 12 kap. i lagförslag 1.”

I ett åtalsprövningsärende där det var fråga om övervakningen vid en polisinsättning konstaterade biträddande justitieombudsmannen bl.a. följande (120/02):

”Uttrycket ’i mån av möjlighet’ kan rent språkligt tolkas så att om en väktare som har i uppgift att bl.a. observera personer som hålls i förvar samtidigt har andra viktiga uppgifter, så skulle han inte ha möjlighet att i praktiken sköta observationen och då skulle det inte alls finnas någon observation. Å andra sidan, om väktaren inte har några andra samtidiga uppgifter borde han observera den som hålls i förvar mer eller mindre utan avbrott. Ingendera tolkningen – som erbjuder två extrema alternativ – kan vara acceptabel.

Jag anser det klart att lagstiftarens avsikt när 5 § i lagen om behandling av berusade stiftades var att åtminstone i någon mån ’koppla’ observationsaktiviteten till det behov som man kan tänka sig att den som hålls i förvar har och som väktaren är medveten om. Observationsbehovet dikteras bl.a. av hälsoförhållandena i förvaringslokalen. Enligt min uppfattning kan man definiera något slag av miniminivå för detta behov som gäller i fråga om var och en som hålls i förvar.

Även om man, i strid med min personliga uppfattning, skulle anse att anvisningarna som sådana i detta fall inte på ett förpliktande sätt har styrt arbetet är det klart att väktarens

.....

tjänsteplikt kräver att den som hålls i förvar övervakas så långt det är möjligt med den intensitet som övervakningsbehovet kräver. Bara vid en motiverad prioritering av någon annan uppgift kan det vara berättigat att dra ner på den övervakning som i en normal situation skulle anses behövlig. Tröskeln för ett sådant förfarande måste vara hög. Eftersom det vid övervakningen i sista hand handlar om den övervakades liv och hälsa, kan övervakningen reduceras endast av skäl som har motsvarande stor betydelse. I sista hand är det fråga om myndighetens ovan nämnda skyldighet att aktivt säkerställa de grundläggande och mänskliga rättigheterna. Enligt min uppfattning innefattar övervakningen nödvändigt tillräcklig observans i fråga om hur mycket den person som hålls i förvar rör sig och det här innebär bl.a. att man kontrollerar att bröstkorgen höjs som ett tecken på att personen andas.”

Genom det ovan refererade beslutet förordnade biträdande justitieombudsmannen att åtal skulle väckas mot två väktare eftersom dessa inte hade hållit en person som tagits i förvar under observation på det sätt som lagen avser med uttrycket ”i mån av möjlighet”. Väktarna märkte inte under en tidsrymd om flera timmar att personen i fråga var helt orörlig till följd av att han hade avlidit (den ene väktarens underlåtelse pågick sex timmar, den andres fyra timmar, dvs. inalles tio timmar), trots att de inte hade några andra nämnvärda uppgifter under sina arbetspass.

Åtal förordnades inte bli väckt för dödsvållande eftersom den person som hölls i förvar hade avlidit strax efter att han blivit intagen. Utifrån tillgängliga uppgifter kunde man inte med säkerhet få klarhet i om han, oberoende av väktarnas åtgärder, ändå skulle ha avlidit.

Tingsrätten förkastade åtalen mot bägge väktarna. Tingsrätten ansåg det utrett att det under den andre väktarens arbetspass hade hämtats in flera personer i förvar, vilket försämrade väktarens möjligheter att göra noggrannare observationer om den avlidne. När det gällde den förste väktaren – under vars arbetspass den avlidne personen var den enda som hölls i förvar – ansåg tingsrätten att brottet mot tjänsteplikten måste anses vara obetydligt och att väktarens agerande ”under alla omständigheter endast resulterade i att M inte avlägsnades från förvaringslokalen tidigare än det hade varit möjligt”.

Beslutet överklagades till hovrätten i fråga om den förste väktaren. Hovrätten ansåg att det inte hade lagts fram bevis för att gärningen inte som helhet betraktad kunde anses ringa. Hovrätten ansåg vidare att observationen hade skötts aktivt och att oaktsamheten endast gällde den omständigheten att väktaren inte hade varit kapabel att göra korrekta observationer och dra rätta slutsatser samt att även de felaktiga observationerna i sig måste betraktas som mänskliga eftersom det var gjorda med mänskliga sinnenorgan.

Enligt ordningsreglerna för en polisinspektion ska berusade och andra som tagits i förvar övervakas med stöd av polislagen genom att förvaringslokalerna inspekteras med två timmars intervaller och vid behov även oftare. På basis av de iakttagelser justitieombudsmannen gjort i samband med inspektioner förefaller det som om denna typ av övervakning med två timmars mellanrum, varvid väktaren gör syn- och hörselobservationer via förvaringslokals dörr, är vedertagen praxis vid många polisinspektioner. Dessutom observeras berusade med kamerautrustning. Kvaliteten på bild och ljud via kameraobservationer varierar stort.

I ett beslut som gällde undersökning av dödsfall i polishäkte och övervakning av frihetsberövade (2865/00) konstaterade biträdande justitieombudsmannen att i Sverige kontrollerar man med 15 minuters mellanrum tillståndet hos dem som hålls i polisens förvar. I Norge är intervallet en halv timme och i bägge länderna protokollförs övervakningen. Av riksdagsledamot Pehr Lövs skriftliga spörsmål (SS 562/2006 rd) framgår bl.a. följande.

”I Sverige är det polisens ansvar att omhänderta berusade och drogade personer enligt lagen om berusade. En omhändertagen person placeras i ’fyllecell’ för tillnyktring. Bevakning och tillsyn sker varje kvart av polis eller inhyrd personal från väktarbolag. Vid en rundringning till svenska myndigheter (Rikspolisstyrelsen, Brottsförebyggande rådet, Kriminalvården) visar det sig att dödsfall i de så kallade fyllecellerna är mycket sällsynta och det existerar ingen riksomfattande statistik på fenomenet. Förklaringen till de ringa dödsfallen torde vara den goda övervakningen.”

Det är självklart omöjligt att dra några slutsatser enbart utifrån det som sägs ovan beträffande konsekvenserna av övervakningens kvantitet och kvalitet när det gäller dödsfall i polisens förvar och över huvud taget om möjligheterna att bedöma hälsotillståndet hos personer som hålls i förvar. I varje fall förefaller det som om man i våra västra grannländer av någon anledning lägger större vikt vid övervakningen än hos oss. Är det alltså fråga om resurser och, om så är fallet, beror de bristfälliga resurserna på en samhällsattityd som enligt en bloggkommentar 6.4.2009 av professor Jyrki Virolainen kan beskrivas på följande sätt: ”I Finland betraktas det som något slags folknöje att ’bli kastad i finkan’ – slocknade personer som burats in får klara sig bäst de kan”.

I Finland dör varje år i genomsnitt ett tjugotal personer i polisens förvar. Det finns därför all orsak att ställa frågan om en kontroll varannan timme kompletterad med mer eller mindre intensiv kameraövervakning är tillräcklig. Under två timmar hinner det hända en hel del och den frihetsberövades hälsotillstånd kan förändras dramatiskt.

Under flera inspektioner har den iakttagelsen gjorts att förvaringslokalernas personal själv är mycket bekymrad över om de personella resurserna ska räcka till för övervakningen. En

väktare som nattetid är ensam kan utöver övervakningen ha ålagts t.ex. diarieuppgifter eller andra assisterande uppgifter. Väktarna har på goda grunder ifrågasatt sina möjligheter att i sådana situationer sköta övervakningen tillräckligt effektivt.

Rätten till motion

”Polismästare och inspektör vid ministeriets för inrikesärenden undersökningsorgan erhållit anmärkning, emedan anhållen, vars anhållande ej var att anse såsom tillfälligt, ej beretts tillfälle att dagligen vistas utomhus. - - L hade ej under hela tiden för anhållandet mer än en gång, under c:a 12 minuters tid, givits tillfälle att promenera utomhus, ehuru anhållandet räckt närmare två månader.” (Riksdagens justitieombudsmans berättelse över sin verksamhet 1946).

Enligt gällande lag ska en frihetsberövad ges möjlighet att dagligen vistas utomhus minst en timme, om inte dennes hälsotillstånd eller något särskilt vägande skäl som hänför sig till ordningen eller säkerheten i förvaringslokalen utgör ett hinder.

I dagens läge händer det knappast längre att man som i fallet från 1946 under flera dagar försummar att ge de intagna möjlighet att vistas utomhus. Men i specifika fall, exempelvis när en häktad har överförts från fängelse till ett polishäkte eller tvärtom, kan det av tidtabells-skäl ha varit omöjligt att ordna med utomhusvistelse den dag transporten skedde. Då borde den sändande och mottagande anstalten vara i kontakt med varandra och försäkra sig om att den frihetsberövade ges möjlighet att vistas utomhus. I sitt beslut 1378/04 påpekade biträdande justitieombudsmannen att det inte kunde betraktas som utomhusvistelse eller lämplig motion att en fånge transporterades till och hördes vid domstol, även om polisen i sitt yttrande föreföll att utgå från att ”vistelse utomhus eller annan motion” även omfattade fångtransport från Åbo till Björneborg, domstolsbehandling och därpå följande transport tillbaka till Åbo.

Hurudan utomhusvistelse kan ordnas i polisens förvaringslokaler? De iakttagelser som gjorts om de platser som används för utomhusvistelse är deprimerande. I många polishäkten ordnas utomhusvistelse i betongbunkrar på ungefär tjugo kvadratmeter där det i den ena ändan eventuellt finns en öppning genom vilken man ser en flik av himlen. Om någon har rökt där kan röken på grund av dålig luftväxling ligga kvar länge.

I samband med inspektionen av en polisinsättning kunde det konstateras att de frihetsberövade hade möjlighet till utomhusvistelse endast på polisstationens öppna och oinhägnade bakgård, som samtidigt fungerade som parkeringsplats för personalens fordon. Området låg

invid en livligt trafikerad väg, i omedelbar närhet av och inom synhåll för en läroanstalt. Vid en annan polisinsyn i norra Finland fanns det ett oinhägnat motionsområde med öppen insyn. Biträdande justitieombudsmannen ansåg att anhållna inte ska behöva vistas utomhus på ett område med öppen insyn för utomstående. Vid ett annat polishäkte skedde utomhusvistelsen på ett område som visserligen var inhägnat men hade öppen insyn från de översta våningarna i närbelägna höghus.

Enligt gängse uppfattning avses med utomhusvistelse i allmänhet rask motion eller rekreation utomhus. Inspektioner har visat att de lokaler som vid polishäkten används för utomhusvistelse i allmänhet inte lämpar sig för ändamålet. Det kan knappast betraktas som utomhusvistelse att tillbringa en timme i ett kallt och fuktigt fem gånger fem meter stort betongrum där den övre delen av en vägg är öppen så att en viss luftväxling möjliggörs och en strimma av himlen syns?

Problemet med utomhusvistelse berör normalt inte personer som gripits med stöd av polislagen. I allmänhet hålls de i förvarlokalen från kvällen till följande morgon och i många fall är de varken villiga eller kapabla till utomhusvistelse. Situationen för häktade som hålls frihetsberövade i flera veckor är däremot oskälig. Man kan fråga sig om läget de facto har ändrats särskilt mycket jämfört med den iakttagelse som gjordes 1946, då man inte ens försökt ordna med utomhusvistelse?

CPT ansåg i sin rapport att de områden som används för utomhusvistelse undantagslöst är deprimerande och i allmänhet alldeles för små för att erbjuda möjlighet till fysisk motion. CPT:s iakttagelse är helt korrekt. Den "utomhusvistelse" som erbjuds under nuvarande förhållanden kan knappast betraktas som rekreation.

Förhållandena i förvarlokalerna

"I Helsingfors polishäkte var situationen beträffande arrestplatserna mycket svår, och för avhjälpan av missförhållandena har även staden efter inspektionen vidtagit åtgärder. Arrestrummens skick var mycket dåligt, och i dem saknades alla möbler. Med beaktande av huvudstadens ställning och betydelse är det beklagligt, att förvaringen av anhållna i Helsingfors, där även anhållanden av utlänningar förekomma, står på en så primitiv nivå."

- - -

Torneå polishäkte var inrymt i en gammal träbyggnad, och i denna funnos 4 arrestrum, vilkas skick var försvarligt. Häktet motsvarar icke i tillfredsställande grad sitt ändamål på ett gränsområde, där många anhållna utlänningar måste förvaras." (Riksdagens justitieombudsmans berättelse över sin verksamhet 1946)

”I Enare länsmansdistrikt fanns ingen plats för förvaring av anhållna. Poliserna hade nödgats förvara de för brott anhållna och rannsakningsfångarna i sina bostäder. I fråga om druckna, som förorsakat störningar, hade man under sommaren förfarit så, att de från allmänna platser fördes till skogen, varigenom störningarnas upphovsmän kunde hållas borta från bosättningsområdet. Ett sådant sakläge måste anses vara mycket beklagligt, särskilt då flera personer, vilka speciellt sökte sig till Jäniskoski kraftverks arbetsplatser och vilka ofta voro efterlysta kommit till orten från södra Finland. Uppförandet av ett polishäkte på områden där mycket folk rör sig, måste anses vara en brådskande angelägenhet.” (Riksdagens justitieombudsmans berättelse över sin verksamhet 1947).

”Kalajoki länsmansdistrikts celler för de anhållna, inalles 3 stycken, vilka den såsom fångförare fungerande överkonstapeln hade byggt med egna medel, voro ännu ofullbordade, men det föreföll, som om de komme att väl motsvara sitt ändamål.” (Riksdagens justitieombudsmans berättelse över sin verksamhet 1951)

Nivån på polisens förvaringslokaler har utan tvivel blivit bättre jämfört med exemplen ovan, men i samband med inspektioner måste det vanligen konstateras att förvaringslokalerna är i anspråkslöst skick och illa utrustade, trånga och olämpliga för långvarig förvaring.

Under en inspektion 2007 uppmärksammades det faktum att en polisinrättning, där det årligen förvarades ett anmärkningsvärt stort antal personer som gripits på grund av berusning, endast hade tre förvaringsrum. Under veckoslutet före inspektionen hade man, enligt vad en äldre väktare berättade, varit tvungen att samtidigt förvara tolv personer i ett och samma rum. Med anledning av inspektionen väcktes frågan om förvaringslokalerna kunde utgöra ett hinder för att förverkliga berusade personers i lag garanterade rättigheter och bl.a. utgöra ett hot mot skyddet för deras privatliv och deras säkerhet. Man kunde även ifrågasätta övervakningspersonalens arbetarskydd och rättssäkerhet under rådande förhållanden.

Beträffande polishäktet vid en polisinrättning som verkade i lokaler som byggts på 2000-talet konstaterades det att förvaringslokalerna var snygga och i gott skick men biträdande justiekanslern förundrade sig över det relativt lilla området för utomhusvistelse och över att ett aktivitetsrum för häktade inte användes för detta ändamål utan för polismäns konditionstest.

På senaste tid har biträdande justitieombudsmannen uppmärksammat inrikesministeriets polisavdelning på att övervakningskamerorna i förvaringslokalerna för berusade gjorde det möjligt att följa de frihetsberövades WC-besök, vilket kunde anses problematiskt med tanke på skyddet för privatlivet. Även CPT har påtalat detta missförhållande.

I många polishäkten har möten mellan häktade och deras ombud eller biträden i regel ordnats i rum där parterna separerats från varandra med ett plexiglas som går från golv till tak

och där personerna är tvungna att samtala via interntelefon. Enligt biträdande justitieombudsmannen (1197/07) är förfarandet lagstridigt eftersom mötet då kan betraktas som ett så kallat särskilt övervakat besök. För sådana besök uppställs i lagen speciella villkor som ska bedömas från fall till fall. Vid en polisinrättning hade möten mellan frihetsberövade och deras biträden samt andra möten i allmänhet ordnats i ett allmänt rum i en korridor som ledde till förvaringslokalerna. Förfarandet är inte godtagbart med tanke på integritetsskyddet och partssekretessen.

Av inspektionerna får man intrycket att problemen med förvaringslokalernas skick och utrustning i stor utsträckning beror på de resurser och medel som polisinrättningarna anvisas för att underhålla lokalerna. I vissa fall har man dessutom kunnat konstatera att de strukturella lösningarna i samband med förvaringslokalerna inte motsvarar de krav som gällande lag ställer. Förvaringsförhållandena har betydelse också för övervakningen av de frihetsberövade, för möjligheterna att trygga deras liv och hälsa samt för tillgodoseendet av deras övriga grundläggande rättigheter.

I ett beslut som gällde ett polishäktes förhållanden och skick (2769/04) konstaterade biträdande justitieombudsmannen att man vid laglighetskontrollen, som orsak till att förvaringslokaler är lagstridig, inte har godtagit förklaringen att myndigheterna inte har råd att göra något åt saken. Myndigheterna är skyldiga att hitta en lösning på de problem som har lett till den lagstridiga situationen. I ett annat beslut (1378/04) konstaterade biträdande justitieombudsmannen att man på basis av inspektionerna kunde konstatera att polishäkterna i allmänhet, inte bara när det gällde möjligheterna till utomhusvistelse utan också i övrigt, var så utrustade att de inte lämpade sig för förvaring av frihetsberövade under en längre tid trots att justitieministeriet hade godkänt dem som förvaringslokaler för häktade.

Anlitande av privata väktare

Vissa polisinrättningar har vid sidan av väktare i tjänsteförhållande också anlitat väktare från privata bevakningsföretag. Detta har gett upphov till problem om inte förr så när grundlagens 124 § trädde i kraft den 1 mars 2000. Enligt denna paragraf kan offentliga förvaltningsuppgifter anförtros andra än myndigheter endast genom lag eller med stöd av lag, om det behövs för en ändamålsenlig skötsel av uppgifterna och förutsatt att det inte äventyrar de grundläggande fri- och rättigheterna, rättssäkerheten eller andra krav på god förvaltning. Uppgifter som innebär betydande utövning av offentlig makt får dock ges endast myndigheter.

Frågan uppmärksammades i ett beslut (2865/00) som gällde dödsfall i polishäkte samt övervakning av frihetsberövade. Biträdande justitieombudsmannen konstaterade att det var tolkningsbart om ett arrangemang som baserade sig på avtal mellan den lokala polisinsättningen och ett bevakningsföretag stod i överensstämmelse med grundlagen. Enligt biträdande justitieombudsmannen borde frågan ha utretts senast då lagen om behandlingen av personer i förvar hos polisen stiftades. Detta skedde beklagligtvis inte. Varken i förarbetena till lagen eller i riksdagens utskottsbehandling tar man direkt ställning till frågan.

Biträdande justitieombudsmannen har senare prövat ett klagomål där kritik framfördes bl.a. mot att privata väktare skötte uppgifter i polisens förvaringslokaler (1640/08). När ärendet utreddes framgick det bl.a. att avtalet mellan en polisinsättning och ett bevakningsföretag omfattade perioden mellan klockan 19 och 07 med undantag för natten mellan fredag och lördag då övervakningen sköttes av en polisman som var placerad på polisstationen. Under den tid som inte omfattades av avtalet sköttes övervakningen av polisinsättningens egen personal. Enligt avtalet fick väktaren avlägsna sig från polisstationen två gånger för högst en timme, då det enligt anvisningarna skulle finnas en polispatrull på plats. Om polispatrullen medan väktaren var frånvarande fick ett brådskande uppdrag eller om det var fråga om så kallade samarbetsuppgifter kunde det gå så att polisstationen var obemannad under en hel timme trots att det fanns frihetsberövade i förvaringslokalen. I sådana situationer tryggade man den frihetsberövades säkerhet så att det vid förvaringslokalens dörr fanns en larmknapp som var kopplad till fältchefens telefon. Fältchefen kunde vid behov be en väktare eller polispatrull kolla upp situationen. I varje förvaringsrum fanns dessutom ett automatiskt brandlarm som var kopplat till fältchefens telefon. Det kunde också uppstå andra situationer där polisstationen inte var bemannad med någon ur personalen. Om dessa situationer pågick längre än en timme såg man till att en väktare kom till platsen.

I sitt beslut med anledning av klagomålet konstaterade biträdande justitieombudsmannen bl.a. att han ansåg det vara möjligt att behandlingen av personer i polisens förvar i vissa avseenden kan innebära sådan betydande utövning av offentlig makt som enligt grundlagens 124 § inte får anförtros andra än myndigheter. Som ett exempel nämnde biträdande justitieombudsmannen att den personal som sköter övervakningsuppdrag vid mottagningscentraler enligt lag måste stå i tjänsteförhållande. I regeringens proposition med förslag till lag om behandling av utlänningar som tagits i förvar och om förvarsenheter samt till lag om ändring av utlänningslagen (RP 192/2001 rd) framhålls det att behandlingen av personer som tagits i förvar och hålls i en förvarsenhet kan anses vara en uppgift som innebär betydande utövning av offentlig makt. Med tanke på ansvarsförhållandena bör de som sköter lednings- och övervakningsuppgifter i dessa enheter stå i tjänsteförhållande.

.....

Det är utan tvivel ändamålsenligt från kostnadssynpunkt att anlita privata väktare särskilt för övervakning av förvaringslokaler som sällan används, eftersom det då är möjligt att tillkalla en väktare endast när frihetsberövade ska övervakas. En väktare i tjänsteförhållande är där- emot på plats under sitt arbetsskift oberoende av om det finns några frihetsberövade i förva- ringslokalerna eller inte. Den ekonomiska aspekten får emellertid inte vara avgörande. Grund- lagens 124 § utgår från den statsförfattningsrättsliga principen om tjänstemannaförvaltning som i sin tur är baserad på förvaltningens lagbundenhet och tjänsteansvar, vilket innebär att den offentliga makten i Finland endast kan utövas av myndigheter och på myndigheter- nas vägnar av lagligen utnämnda tjänstemän. Enligt grundlagsutskottets ståndpunkt utgör principen om tjänstemannaförvaltning inte ett absolut hinder för att i begränsad utsträckning lämna över offentlig makt och offentliga uppgifter till andra än tjänstemän, exempelvis till statliga affärsverk och privaträttsliga sammanslutningar. I sådana fall förutsätter utskottet dock att tillräckligt detaljerade anvisningar ges om hur uppgifterna ska skötas och vilka förfä- randen som ska iaktas med beaktande av rättssäkerhetssynpunkter och att de som sköter of- fentliga uppgifter står under straffrättsligt tjänsteansvar. Biträdande justitieombudsmannens ståndpunkt är därför att anlitan- de av privata väktare vid övervakningen av personer i polisens förvar skulle kräva ett ställningstagande från lagstiftarens sida. Enligt biträdande justitieom- budsmannen var det inte heller godtagbart att det inte fanns personal på en polisstation där frihetsberövade förvarades.

I beslutet ombads inrikesministeriet meddela vilka åtgärder beslutet föranleder. När detta skrivs är frågan ännu under behandling.

Inspektion av polisens förvaringslokaler

Enligt lagen ska justitieombudsmannen vid behov inspektera inrättningar och ämbetsverk för att göra sig förtrogen med angelägenheter som omfattas av justitieombudsmannens laglig- hetskontroll. Justitieombudsmannen ska i synnerhet inspektera fängelser och andra slutna inrättningar för att övervaka hur de intagna behandlas. Vid en inspektion har justitieombuds- mannen eller en representant för justitieombudsmannen rätt att göra sig förtrogen med alla ämbetsverkets eller inrättningens lokaliteter och datasystem samt att enskilt få samtala med ämbetsverkets eller inrättningens personal och de som tjänstgör eller är intagna där.

”Då underrättelse på förhand i allmänhet icke meddelas vederbörande om justitieom- budsmannens inspektionsresor och jag icke heller nu gjort det, vållades därav särskilt under sommartid den olägenheten, att vederbörande tjänsteman icke alltid anträffades. Sålunda kunde jag icke komma i förbindelse med t.ex. alla de härads hövdingar, hos vilka jag avsett att verkställa inspektion.” (Riksdagens justitieombudsmans berättelse över sin verksamhet 1931)

.....

Polisens förvaringslokaler brukar inspekteras i samband med inspektioner av polisinsirättningar. Sedan 1931 har inspektionspraxis ändrats så att besöken i allmänhet anmäls på förhand och handlingar som rekviderats från polisinsirättningarna går igenom före själva besöket. Vidare rekvideras så kallade KIP-blanketter om de personer som finns i polisens förvar. Med hjälp av blanketterna granskas bl.a. att det finns lagliga grunderna för frihetsberövandet, att föreskrivna tidsfrister har iakttagits osv. De påpekanden som gjorts vid inspektionerna har i allmänhet gällt bristfälligt utformade motiveringar. Som grund för frihetsberövande har i allmänhet angetts ett lagrum, utan någon redogörelse för vilka omständigheter som i det enskilda fallet motsvarat kriterierna i det aktuella lagrummet. Detta har inte ansetts vara ett godtagbart förfarande. Under inspektionerna görs besök i några slumpmässigt utvalda celler. Dessutom granskas kameraövervakningssystem osv. Till åtskillnad från fängelseinspektionerna har det under de senaste åren varit relativt ovanligt att man under inspektionerna av polisens förvaringslokaler samtalat med de frihetsberövade. Ett praktiskt problem då hela polisinsirättningen inspekterats har varit att besöket i förvaringslokalerna i allmänhet har skett i besökets slutskede, med en tidtabell som endast medgett en kort inspektion, särskilt om programmet i början av inspektionen har dragit ut på tiden.

Om justitieombudsmannen utnämns till nationell tillsynsmyndighet i enlighet med det fakultativa protokollet till FN-konventionen mot tortyr, det så kallade OPCAT-projektet, måste polisens förvaringslokaler inspekteras på ett helt annat sätt. Utöver de traditionella inspektionerna blir det fråga om att göra oannonserade besök med kortare intervaller. Inspektioner får sannolikt också en annan karaktär då man i framtiden gör tätare inspektioner enbart av polisens förvaringslokaler.

Med tanke på oannonserade besök bad justitieombudsmannen hösten 2008 inrikesministeriets polisavdelning informera polisinsirättningarna om möjligheten att personal vid justitieombudsmannens kansli antingen under ledning av justitieombudsmannen eller biträdande justitieombudsmannen eller någon tillförordnad kommer att göra oannonserade inspektioner.

Utöver inspektion av förvaringsförhållandena, de lagliga grunderna för frihetsberövanden och förverkligandet av de frihetsberövades lagfästa rättigheter kommer man vid inspektionerna också att föra förtroliga samtal med frihetsberövade.

Oberoende av hur OPCAT-projektet framskrider går utvecklingen i rätt riktning, dvs. mot fler oannonserade inspektioner som i synnerhet kommer att gälla polisens förvaringslokaler. Därmed betonas justitieombudsmannens lagstadgade specialuppgift, dvs. att inspektera i synnerhet slutna inrättningar och övervaka att de frihetsberövades grundläggande rättigheter tillgodoses.

Slutord

De problem med förvaringen av berusade som framkommit i samband med laglighetskontrollen – exempelvis förvaringslokalernas dåliga skick och de få väktartjänsterna – beror alltså delvis på resursbrist.

Uppenbarligen är det också bristen på resurser och politisk vilja som är orsak till att antalet tillnyktringsstationer ökar så långsamt. En arbetsgrupp vid inrikesministeriet gjorde 2004 den bedömningen att det i hela landet borde finnas 20-25 tillnyktringsstationer. En tillnyktringsstation kunde enligt arbetsgruppens fungera med en minimipersonal på fem sjukskötare och fem väktare. Personalen skulle kompletteras med en deltidsanställd läkare och eventuellt en socialarbetare. En sådan tillnyktringsstation skulle kunna vara öppen dygnet runt.

Det är rimligt att anta att övervakningen av berusades hälsotillstånd skulle lyckas bättre på en sådan tillnyktringsstation än i polisens förvaringslokaler. Det är givetvis omöjligt att säga hur många dödsfall i polisens förvaringslokaler som kunde undvikas med ett rikstäckande nät av tillnyktringsstationer, men antagligen ett betydande antal.

Eftersom alla polisnärhetar inte har möjlighet att förpassa berusade personer till en tillnyktringsstation faller det i regel på polispersonalens ansvar att bedöma deras hälsotillstånd. Med tanke på de frihetsberövades säkerhet är det av största vikt att polismän och andra som ansvarar för personer som tagits i förvar kan bedöma olika risksituationer – särskilt skillnaden mellan berusning och sjukdomsattack – och när en frihetsberövad är i behov av läkarvård. Det är av största vikt att personalen får utbildning i detta syfte.

Inrikesministeriet och social- och hälsovårdsministeriet tillsatte 3.11.2009 en arbetsgrupp med uppgift att utreda bestämmelserna om gripande, transport, behandling och vård av berusade. Arbetsgruppens målsättning är att göra en övergripande bedömning av ansvars-, behörighets- och resursfrågorna i anslutning till gripande, transport, förvaring och vård av berusade samt att lägga fram förslag till metoder för att organisera dessa uppgifter på ett ändamålsenligt sätt.

Det faktum att häktade under långa perioder hålls i polishäkten beror också delvis på resursbrist. I det svar som Finlands regering 2008 gav med anledning av CPT:s begäran om tilläggsutredning hänvisades till att det för närvarande inte är möjligt att snabbt överföra häktade från polisens förvaringslokaler till fängelser eftersom fängelserna är överbefolkade och statens produktivetsprogram innebär nerdragningar av fängelsernas personella resurser.

Sammantaget förfaller det som om orsaken till att frihetsberövade personers grundläggande rättigheter inte tillgodoses fullt ut inte nödvändigtvis beror på enskilda polismän, väktare eller polisinsättningar utan på bristande politisk vilja att anvisa tillräckliga resurser för ändamålet. Det är inte gratis att tillgodose de grundläggande rättigheterna, men kan människoliv prissättas? Det förefaller som om professor Virolainen har rätt i sin uppfattning om det finländska samhällets attityder i detta avseende. □□